

ПАЭТЫКА ЛІРЫЧНАГА ТВОРА: ДА ПРАБЛЕМЫ КЛАСІФІКАЦЫІ ВІДАЎ МАСТАЦКІХ ВОБРАЗАЎ

А. М. Макарэвіч

(Установа адукацыі “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова”,
кафедра літаратуры і міжкультурных камунікацый)

Прапануеца класіфікацыя відаў мастацкіх вобразаў як састаўляючых паэтыкі прадметнай і абагульнена-сэнсавай сферы лірычнага твора.

Сістэматызацыя мастацкіх вобразаў, прапанаваная М. Эпштэйнам (існуюць таксама іншыя класіфікацыі відаў мастацкіх вобразаў, напрыклад: [3]), грунтуецца на вылучэнні двух асноўных кампанентаў мастацкага вобраза: прадметнага і сэнсавага; пры гэтым выказанае і тое, што падразумява-

еще, находящаяся у их взаимодействия. 3) улікам вызначанага вышэй М. Эпштэйн прапаноўвае наступную класіфікацыю вобразаў: 1) прадметная, 2) абагульнена-сэнсавая, 3) структурная.

Прадметная сфера: а) вобразы-дэталі; б) фабульныя слой, в) вобразы характараў і абставін, лёсу і свету.

Абагульнена-сэнсавая сфера: а) індывідуальныя, б) характэрныя, в) тыповыя вобразы, г) матывы, д) топасы, е) архетыпы.

Структурная сфера: а) аўталагічныя вобразы (“самазначымыя”, у якіх прадметны і сэнсавы планы супадаюць); б) металагічныя вобразы (адлюстраванае адрозніваецца ад таго, што падразумяваецца, як частка ад цэлага, рэчыўнае ад духоўнага, большае ад меншага; сюды адносяцца вобразы-тропы: метафара, параўнанне, адухаўленне, гінербала, метанімія, сінекдаха); в) алегарычныя і сімвалічныя вобразы (умоўна – “суперлагічныя”).

Паводле М. Эпштэйна, “выразная дыферэнцыяцыя разнастайнасці [абагульнена-сэнсавай сферы. – А. М.] вобразаў ускладняецца тым, што яны могуць разглядацца і як розныя аспекты аднаго вобраза, як іерархія яго сэнсавых узроўняў” [1]. Гэтая выснова, а таксама аналіз паэтыкі беларускай лірыкі 1920–1930-х гг. (Я. Купала, Я. Колас, В. Ластоўскі, У. Жылка, У. Дубоўка) даюць падставы для некаторых удакладненняў у адносінах да састаўляючых прадметнай і абагульнена-сэнсавай паэтычнай сферы. Сутнасць такіх удакладненняў у праекцыі на лірычныя жанры наступная.

Па-першае. Паколькі М. Эпштэйн канстатуе вылучэнне ў мастацкім вобразе прадметнага (выказанага) і сэнсавога (таго, што падразумяваецца), то мэтазгодна, на наш погляд, кампаненты вызначанай ім структурнай сферы (прынамсі, металагічныя вобразы) разглядаць як састаўляючыя абагульнена-сэнсавай сферы. Вобразы-тропы, алегарычныя і сімвалічныя вобразы ва ўсёй паэтычнай сістэме твора, як і вобразы абагульнена-сэнсавай сферы, спрыяюць стварэнню пэўнай мастацкай мадэлі свету. На падставе гэтага можна сцвярджаць, што такая частка мастацкіх вобразаў выконвае сваю сэнсаўтваральную функцыю. Мета (метэ – “паміж, пасля, праз”) – праз металагічны вобраз даносіцца пэўны сэнс: за ім хаваецца частка нейкай ісціны, праз, напрыклад, узаемадзеянне сімвалаў, алегорый (металагічныя вобразы) і характэрных, тыповых вобразаў, матываў, топасаў, архетыпаў (абагульнена-сэнсавая сфера) адбываецца стварэнне мастацкага свету твора з адпаведным быццём сэнсам у ім. Тым самым металагічная частка вобразаў, па-першае, прэтэндуе на ўключэнне яе ў сэнсавую сферу твора, а па-другое, – у сістэму абагульнення на падставе ўмоўнасці, што, ў сваю чаргу, садзейнічае ўзнікненню аб’ёмнай мастацкай мадэлі пэўнай часткі прадстаўленага ў творы рэальнага свету.

Па-другое. Слоі вобразаў-дэталей мэтазгодна разглядаць у сістэме абагульнена-сэнсавай сферы ў першую чаргу не як дробныя адзінкі прадметнага адлюстравання, а як важныя састаўляючыя паэтычнага свету твора. Паколькі ў лірыцы прадстаўляецца пэўны паэтычны код, то слоі вобразных падрабязнасцей у сукупнасці з іншымі, больш значымі паэтычнымі складнікамі, спрыяе выяўленню “схаванага” сэнсу твора, садзейнічае сэнсаўтваральнай інтэрпрэтацыі паводле прынцыпу “ад прыватнага да агульнага”. Адзін з варыянтаў структуры слоя вобразаў-дэталей можа быць наступны: паводле аб’ектнасці – прадметныя, пейзажныя, партрэтныя, інтэр’ерныя і інш.; паводле асаблівасцей успрымання – асязальныя, абаняльныя, слыхавыя, зрокавыя, смакавыя, вестыбулярныя (адчуванні ў прасторы), вобразы псіхічнага адчування, уяўлення і інш. Найбольш яркай ілюстрацыяй у адносінах да вызначанага вышэй можа быць, напрыклад, верш У. Дубоўкі “Імжа і склізота, і прыкрая золь”. Кожны з вобразаў-дэталей, з аднаго боку, аздабляецца эпітэтамі, з другога, уваходзіць у склад метафары альбо з’яўляецца зыходным элементам для яе ўтварэння. Пры гэтым варта адзначыць, што вобразы-дэталі могуць быць як адзінкавымі ў кантэксце аднаго верша, так і скразнымі ў межах адной ці некалькіх матывальных груп (напрыклад, вобразы ‘лаза’, ‘вейцер’, ‘туман’, ‘балота’, ‘Беларусь’ і інш. у лірыцы У. Дубоўкі).

Важную ролю ў спосабах сэнсаўтварэння пры дапамозе слоя вобразаў-дэталей могуць выконваць сінтаксічныя спосабы іх злучэння і паяднання: напрыклад, аднароднасць, адваротны парадак слоў, эмацыйная афарбаванасць і інш.

Па-трэцяе. Вылучаныя М. Эпштэйнам індывідуальныя, характарыстычныя, тыповыя вобразы (абагульнена-сэнсавая сфера) варта разглядаць у кантэксце слоя вобразаў-характараў і абставін прадметнай сферы як аб’екты адлюстравання паводле іх бытавання і паказальнасці-адзінкавасці характару, жыццёвай пазіцыі і інш. у прататыпных абставінах. Іншымі словамі, гутарка тут ідзе пра тып лірычнага героя, лірычнага характару ў кантэксце адпаведнай лірычнай прасторы, сітуацыйных асаблівасцей яго існавання.

Ахарактарызаваная вышэй класіфікацыя М. Эпштэйна, адаптаваная да родавай спецыфікі лірычных вобразаў, вылучаных у адпаведных групах паводле дамінуючага ў вершах матыву, на наш погляд, дазваляе больш сістэмна выяўляць асаблівасці сэнсаўтварэння лірычнага твора на ўзроўні яго наэтыкі.

Методыка аналізу вершаванай паэтыкі з выкарыстаннем класіфікацыі мастацкіх вобразаў, прапанаванай М. Эпштэйнам, адаптавана і выкарыстана аўтарам дадзеных тэзісаў пры аналізе лірыкі У. Жылкі і

В. Ластоўскага (пра гэта: [2]). Дадзеная методыка, на наш погляд, эфектыўна спрацоўвае пры характарыстыцы вершаў У. Дубоўкі, садзейнічае выяўленню сэнсаўтваральных асаблівасцей лірычнай паэтыкі гэтага аўтара на ўзроўні інтэрпрэтацыі яго прадметнай і абагульнена-сэнсавай сферы. Пры гэтым інтэрпрэтацыя, паводле М. Эпштэйна, выступае як нешта “патрэбнае вобразу, як неабходны, хоць і рухомы кампанент яго адкрытай сэнсавай структуры” [1, с. 255].

Такім чынам, усё адзначанае вышэй дазваляе прапанаваць наступную класіфікацыю відаў лірычных вобразаў.

Прадметная сфера: а) фабульны слой (быццёвыя факты, элементы дзеяння, эмоцыі, настрой, памкненні і інш.); б) слой вобразаў-характараў (герой, які рэальна існуе ў лірычнай прасторы, герой рэтраспекцыйны, будучай, ірэальнай прасторы, уяўны герой-апанет і інш.) і абставін (вобраз прасторы і яе часткі, быцця, чалавечага існавання, лёсу; вобраз часу і інш.).

Абагульнена-сэнсавая сфера: а) матыў, б) локус, топас, в) архетып, г) металагічныя вобразы.

Такія класіфікацыйныя зыходныя ў іх праекцыі на адпаведныя групы твораў, вылучаныя, напрыклад, паводле дамінуючага ў іх матыву (сацыяльны, грамадзянскі, экзістэнцыйны, быццёвы, пейзажны, літаратурна-эстэтычны, эстэтычны і інш.), спрыяе больш сістэмнай характарыстыцы паэтыкі твораў, а на падставе гэтага – выяўленню асаблівасцей лірычнага сэнсаўтварэння ў межах не толькі творчасці асобнага пісьменніка, а і мастацкага напрамку, літаратурнага перыяду.

Літаратура

1. Литературный энциклопедический словарь / под общ. ред. В. М. Коженикова, П. А. Николаева. – М. : Советская энциклопедия, 1987. – С. 253–254.
2. Макарэвіч, А. М. Гісторыя беларускай літаратуры першай трэці XX ст. : дапаможнік : у 2 ч. / А. М. Макарэвіч. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2016. – Ч. 2. – С. 6–65.
3. Николаев, А. И. Основы литературоведения : учебное пособие для студентов филологических специальностей. – Иваново : ЛИСТОС, 2011. – 255 с.